

ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΑΘΗΝΑΓΟΡΟΥ*

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ Κ. ΓΡΗΓ. ΚΑΣΙΜΑΤΗ

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηῶν ἀναμνησκαται σήμερον κατὰ τὴν ἐπιμνημόσυνον αὐτὴν τελετὴν τῆς ἐπιδόσεως τοῦ χρυσοῦ μεταλλίου τῆς εἰς τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ διαδόχου Ἐκείνου, τῆς ὑπερόχου μορφῆς Ἀθηναγόρου τοῦ Α'. Τὸ μέταλλιον τοῦτο ἀπενεμήθη εἰς τὸν Ἀθηναγόραν ζῶντα, τὴν 4ην Μαΐου τοῦ λήγοντος ἔτους, ἐπὶ τῇ συμπληρώσει πεντήκοντα ἐτῶν ἀρχιερωσύνης.

Ἐπάρχουν ἄνθρωποι πὸν περιέχουν εἰς τὴν ψυχὴν των τὸ ἀγνὸν μέταλλον τῆς ἀξίας. Ἄλλους ὅμως, εἰς ἄλλας ἐκδηλώσεις ὁδηγεῖ ἢ ἀνεξιχνίαστος Βουλὴ τῆς Θείας Δωρεᾶς. Καὶ εἰς ἄλλας ἄλλους.

Ὁ Ἀθηναγόρας ἐκλήθη νὰ εἶναι εἰς ὄλην του τὴν ζωὴν τὸ ὀρόσημον μιᾶς ἐποχῆς. Νὰ εἶναι ὁ εἰρηνοποιός, ὁ κατοχυρώνων τὴν γαλήνην πὸν εἶχεν ἤδη κατὰ τρόπον ὅμως εὐθραυστον — ὅπως εἶναι εὐθραυστον ὅ,τι συνδέεται μὲ τὴν ἀτελεῖ ψυχὴν τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου — ὁ κάματος τοῦ σπαραγμοῦ.

Καὶ εἰς τὴν Νέαν Ὑόρκην καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸν ρόλον αὐτὸν τοῦ Οἰκοδόμου τῆς Εἰρήνης ἐκλήθη νὰ παίξῃ. Ὁρθῶς αὐτὸν ἐξέλεξε τὸ 1930 μὲ τὸ ἀέτιον βλέμμα του καὶ μὲ τὴν βαθεῖαν γνῶσιν τῶν ἀνθρώπων διὰ νὰ κυβερνήσῃ τὴν Ὁρθοδοξίαν εἰς τὸν Νέον Κόσμον ἕνας ἄλλος μέγας Ἡγέτης τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Χριστιανοσύνης, ὁ τότε Κορινθίας καὶ μετέπειτα Ἀθηῶν Δαμασκηνός, ὅταν ἀπεστάλη διὰ νὰ συνθέσῃ ἐκ τοῦ χάους καὶ τῶν πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀναταραχῶν εἰς τὰς ὁποίας εἶχον ὁδηγήσει τὰ πάθη καὶ οἱ φανατισμοὶ καὶ αἱ φιλοπρωτίαι καὶ τὰ πείσματα, οἱ αἰώνιοι αὐτοὶ σκώληκες τῆς ζωῆς τῆς φυλῆς μας, τὴν νέαν ζωὴν τοῦ ὀρθοδόξου Ἑλληνισμοῦ τῆς πέραν τοῦ Ἀτλαντικοῦ ἠπείρου.

* Ἐκτακτος συνεδρία 12 Δεκεμβρίου 1972.

Και εἶναι πάντοτε τὸ ἔργον τοῦ Οἰκοδόμου τῆς Εἰρήνης δυσκολώτερον ἀπὸ οποιοδήποτε ἄλλο. Διότι ἀπαιτεῖ συγχρόνως θάρρος καὶ σύνεσιν. Καὶ στηρίζεται εἰς ἀκλόνητον ἀπόφασιν διὰ τὴν θυσίαν.

Εἶχε δεῖξει τὰ χαρίσματα αὐτά, καὶ τὸ θάρρος καὶ τὴν σύνεσιν ἀλλὰ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς θυσίας, ὁ Ἄθηναγόρας εἰς τὴν Κέρκυραν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς φαιδραῖς ἀλλὰ τραγικῆς ἐπιδρομῆς τῶν δυνάμεων τοῦ φασισμού.

Ὅπως τὰ ἔδειξε, κατ' ἄλλον ὁμῶς τρόπον, περισσότερον κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ ἐνδεδειγμένον ἐκ τῶν περιστάσεων, τὸν θλιβερὸν Σεπτέμβριον τῶν βανδαλισμῶν τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου κατευθυνομένου — διατί νὰ κρύβωμεν τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, μόνον αὐτὴ σώζει — ἀπὸ τὴν Ἐξουσίαν.

Ἐπίκρανα τὸν ἄνδρα ὅταν μετὰ τινα ἔτη τοῦ εἶπα ὅτι τὸ βράδυ τῆς 6ης Σεπτεμβρίου ἐκείνης τὸ χρέος του ἦτο νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ νὰ θυσιασθῇ, ἀναχαιτίζων ἂν μὴ καὶ ἀνατρέπων διὰ τῆς προσφορᾶς του τὸν ροῦν τῆς Ἱστορίας. Καὶ λυποῦμαι. Διότι ἴσως εἶχεν Ἐκεῖνος δίκαιον. Τὸ σιωπηλὸν του μαρτύριον ὑπῆρξεν σκληρότερον ἀπὸ ὅποιανδήποτε θυσίαν. Καὶ συνετέλεσε εἰς τὰς μετέπειτα ἐξελίξεις τῆς ψυχολογίας του. Τὸν ἐχαλύβδωσεν εἰς τὰς πνευματικὰς του πρωτοβουλίας ἢ συνειδήσεις τοῦ διαρκῶς ἐπικρεμαμένου κινδύνου.

Τὸ ἔργον του εἰς τὴν Ἀμερικὴν ὑπῆρξεν μέγα. Εἶναι εὐκολον νὰ νομίζωμεν ὅτι δυνάμεθα νὰ διατηρῶμεν τὰς θέσεις καὶ τὰ προνόμια πού ἐντίμως μὲν, ἀλλ' εἰς τὸ παρελθὸν ἀπεκτησάμεν, μέσα εἰς ἓνα διαρκῶς ἀναγεννώμενον καὶ ἀναδιαμορφούμενον κόσμον. Ἄλλ' εἶναι ἀνεδαφικόν. Πρέπει νὰ ἔχωμεν τὸ θάρρος νὰ ἀντιμετωπίζωμεν τὰ πράγματα ὅπως εἶναι καὶ ὄχι ὅπως θὰ ἠθέλαμεν νὰ εἶναι. Καὶ τὸ θάρρος αὐτὸ δὲν εἶναι σύνθητες. Διότι στηρίζεται εἰς τὴν πρόβλεψιν. Ἔτι πλέον εἰς τὴν ἐνόρασιν. Ὅσοι δὲν βλέπουν τὸ μέλλον, ὅσοι νομίζουν ὅτι τὸ παρὸν εἶναι ὀριστικὸν εἶναι τυφλοὶ καὶ ἀνανήφουν κάτω ἀπὸ τὰ ἐρείπια . . .

Ὁ Ἄθηναγόρας γνωρίζων τὸ παρελθὸν ἔβλεπε τὸ μέλλον. Καὶ ἐπεχειρεῖ νὰ συνθέσῃ τὴν παράδοσιν μὲ τὴν ἐξέλιξιν. Ὅση αὐτῷ δύναμις. Ἀπὸ τότε ἡ Ἑλληνικὴ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ἀμερικῆς ἀπέκτησε κῦρος πού δὲν θὰ χάσῃ ποτέ.

Ὁ ἴδιος μοῦ διηγεῖτο γελῶν ὅτι εἰς μίαν ἐξοχὴν τῆς Νέας Ὑόρκης κατήλθε ἀπὸ τὸ αὐτοκίνητόν του διὰ νὰ περιπατήσῃ καὶ ἀντίκρουσε τὸ θέαμα ἐνὸς μαύρου ὁ ὁποῖος μόλις τὸν εἶδε μὲ τὸ ὕψος του, μὲ τὸ ρᾶσόν του, μὲ τὰ γένειά του καὶ μὲ τὸ βλέμμα του, ἔπεσε πρηνηδὸν καὶ τὸν ἐπροσκύνησε λέγων : (Ὁ Θεός).

Δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ λησμονῆται ἡ δρασίς τοῦ Ἄθηναγόρου εἰς τὴν Ἀμερικὴν. Δὲν εἶναι καθόλου μικροτέρα τῆς ἐν Τουρκίᾳ ἢ Ἡτο εὐκολωτέρα ἐν σχέσει μὲ τὴν Ἐξουσίαν, ἀσυγκρίτως εὐκολωτέρα, ἀλλὰ πολὺ δυσχερεστέρα ἐν σχέσει μὲ τὸ ποιμνίον του. Ἀλλοίμονον !

“Όταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἤρχισε τὸ νέον μαρτύριον. Σίσυφος εἰς τὴν αἰωνίαν προσπάθειαν τῆς ἐπιβιώσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ, χωρὶς Χριστιανούς, ἀτελήφθη ταχέως ὅτι τὸ κάλεσμα τῶν καιρῶν δὲν εἶναι ἡ ἀπομόνωσις, ἀλλ’ ἡ ἐνότης. Ἡ ἐνότης ὅμως ὅλων τῶν Χριστιανῶν εἶχε δύο ἐμπόδια: τὴν ἀντίδρασιν τῶν φανατικῶν τῆς ἀπομονώσεως, οἱ ὅποιοι ἦσαν φεῦ! καὶ οἱ ἀγνότεροι ἐκ τῶν πιστῶν καὶ οἱ φανατικώτεροι τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν καχυποψίαν τῆς Ἐξουσίας, ἡ ὁποία, ὅπως κάθε Ἐξουσία, ἔβλεπε μὲ δύσπιστον ὄμμα πάντα ὄργανισμὸν κινούμενον εἰς τὸν χῶρον πὸ αὐτὴ ἐλέγχει, ἀλλ’ ἔχοντα εὐρύτερον πνευματικὸν φάσμα ὑπερβαῖνον τὰ ὄρια τοῦ χώρου αὐτοῦ, ἀντλοῦντα δὲ τὴν δύναμίν του ἀπὸ παγκόσμιον ἀκτινοβολίαν μὴ ὑποκειμένην εἰς τὸν ἔλεγχόν τῆς.

Αὐτῶν τῶν διπλῶν ἐμποδίων τὴν ὑπερπήδησιν ἐπεχείρησεν ὁ Ἀθηναγόρας. Καὶ ὅσων ἄλλων παρουσιάσθησαν εἰς τὸν δρόμον του. Περὶ αὐτῶν ὁμως οὐ τοῦ παρόντος.

Ἐξεκαθάρισε ταχέως τὸν θεμελιώδη στόχον. Καὶ διέλυσε τὰς παρεξηγήσεις. Στόχος ἦτο ἡ ἐνότης ὅλων τῶν Χριστιανῶν. Ἡ ἔνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν πὸ εἶναι πλέον ὄλαι καὶ ὄχι μόνον ἡ Παπικὴ, μεγάλοι γραφειοκρατικοὶ καὶ ἐνίστε καὶ ἔθνικοι ὄργανισμοί, δὲν ἦτο ὁ στόχος. Διότι εἶναι ἀδύνατος. Καὶ ἄσκοπος. Καὶ πλήρης ἀπροόπτων. Ἡ ἔνότης ὅμως εἶναι, καὶ ἐφικτὴ καὶ ἀπαραίτητος. Ἐνότης ψυχῶν προπαντὸς καὶ ὄχι ἔνωσις ἢ ἐνότης Ὀργανισμῶν, δηλαδὴ σωμάτων. Οὔτε κἀν ἐνότης δογμάτων. Οὔτε αὐτὴ εἶναι ἀπαραίτητος.

Εἰς τὰς στιγμὰς τῶν μεγάλων καὶ πολυπλεύρων δυσκολιῶν ὁ Πάπας Ἰωάννης ὁ Καλὸς ἐξεσφενδόνιζε τὴν πρότασιν τῆς Δευτέρας Βατικανῆς Συνόδου, ἡ ὁποία βαθμηδὸν μετέβαλε τὴν ψυχολογίαν τοῦ Καθολικισμοῦ.

Γνωρίζω λεπτομερείας διότι ἀνεμίχθην — ὄχι ὡς Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας τῆς ἐποχῆς, ἀλλ’ ὡς μυστικὸς ἀπεσταλμένος τοῦ Ἀθηναγόρου εἰς τὸν Ἰωάννην τὸν Καλὸν — πόσον τὰ πράγματα κατέστησαν εὐκόλα καὶ πῶς παρεκάμφθη ὁ φόβος μήπως ἡ Ἑλληνικὴ Ὀρθοδοξία στείλῃ παρατηρητὰς ἐνῶ ἡ Ρωσικὴ Ὀρθοδοξία δὲν θὰ ἔστελλε. Φυσικὰ ἔστειλε ἐπὶ ἀνταλλάγμασι. Ἀλλὰ δὲν εἶναι, ἐπαναλαμβάνω, καιρὸς νὰ ὀμιλήσωμεν ἐπ’ αὐτῶν.

Καὶ τὸ ἔργον συνεχίσθη καὶ ὠλοκληρώθη μὲ τὸν Πάπαν Παῦλον.

Ὁ δρόμος διὰ τὴν ἐνότητα καὶ τὴν συνεργασίαν ὅλων τῶν Χριστιανῶν, ὄχι μόνον τῶν Ὀρθοδόξων καὶ τῶν Καθολικῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν Διαμαρτυρομένων — τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν εἶχε καὶ αὐτὸ ἀρχῆθεν τὴν ἀπόλυτον εὐνοίαν τοῦ Ἀθηναγόρου — ὅλων τῶν Χριστιανῶν, ὅλων τῶν φυλῶν, ὅλων τῶν Ἐθνῶν καὶ ἀκόμη ὅλων τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν πεποιθήσεων.

Μία νέα περίοδος τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀρχίζει. Καὶ εἰς τὸν θεμέλιον λίθον τοῦ

Οικοδομήματος είναι — όπως είναι και εις τὰς ψυχὰς μας — χαραγμένη ἢ δέησις :
 « Ἐθναγόρου τοῦ Α' αἰωνία ἡ μνήμη ! »

Παρακαλῶ τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Ρεθύμνης καὶ Μυλοποτάμου νὰ προσέλθῃ καὶ παραλάβῃ ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως καὶ Νέας Ρώμης τὸ χρυσοῦν μετάλλιον τῆς Ἀκαδημίας εἰς μνήμην Ἐθναγόρου τοῦ Α'.

Ἀκολουθῶς ὠμίλησεν ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Ἀκαδημίας κ. Ἰω. Θεοδωρακόπουλος, εἰπὼν τὰ ἑξῆς :

« Τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον τῆς Ὁρθοδοξίας ἐν τῇ Βασιλευούσῃ τῶν Πόλεων ἐτίμησαν ἀνὰ τοὺς αἰῶνας ἄνδρες ἐξαίρετοι εἰς εὐσέβειαν καὶ σοφίαν, εἰς σωφροσύνην καὶ θάρρος, εἰς καρτερίαν καὶ μαρτύριον, ἡγεμόνες πραγματικοὶ τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ πνεύματος.

Τὸ σημερινὸν ταπεινόν, ἐξωτερικῶς πτωχικὸν Φανάρι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλους ἐκκλησιαστικὸς θρόνους, ὅπου ὁ πλοῦτος καὶ ἡ πολυτέλεια θαμπώνουν τὸ βλέμμα τῶν ἀνθρώπων, ἐκπέμπει ἀπὸ τὸ βάθος τῶν αἰώνων μόνον πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν λάμψιν, ἡ ὁποία σαγηνεύει τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου, τόσοσιν τοῦ Χριστιανοῦ ὅσον καὶ τοῦ μὴ Χριστιανοῦ. Εἰς τὸν αἰῶνα μας τὸ ταπεινόν, πτωχικὸν καὶ σχεδὸν λησμονημένον Φανάρι, ἀπέδειξε τόσοσιν εἰς τοὺς Χριστιανούς ὅσον καὶ εἰς τοὺς μὴ Χριστιανούς τὴν οἰκουμενικότητά του μὲ τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης, τὸ ὅποιον μὲ τόσῃν θέρμῃν ἀλλὰ καὶ τόσῃν ἀνθρωπίνῃ λιτότητι ἐξέπεμψε πρὸς τὴν Οἰκουμένην ὁ ἀοίδιμος Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἐθναγόρας ὁ Α', εἰς μνήμην τοῦ ὁποίου συνῆλθεν σήμερον ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν. Καὶ ποῖος θνητὸς δὲν συγκινεῖται ἀπὸ τὴν Θεϊκὴν αὐραν τῆς Γαλιλαίας, ἡ ὁποία ἔλαβε τὸ ἐλληνικὸν ὄνομα « Ἀγάπη » ; Αὐτὴν τὴν Ἀγάπην ἀνευ ἄλλης σοφίας ἐκήρυξε καὶ ἔφερε εἰς τὴν πρῶξιν εἰς τὸν αἰῶνα αὐτὸν τοῦ μίσους ὁ Ἐθναγόρας καὶ κατώρθωσε νὰ πείσῃ, ὅτι ἡ παναρχαία Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι πιστὴ εἰς τὸ θεῖον κήρυγμα τῆς Γαλιλαίας, ὅπου καὶ ἐδράζεται ὅλον της τὸ οἰκοδόμημα.

Ἡ Ὁρθοδοξία μὲ τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης ἀπὸ τὸν Ἐθναγόραν προεβλήθη ἐνώπιον τῆς παγκοσμίου κοινῆς γνώμης, ἡ ὁποία εἶδε τὸ πτωχικὸν Φανάρι νὰ φωτίζεται ἀπὸ τὸ ἱλαρὸν φῶς τῆς Φάτνης τῆς Βηθλεέμ. Ἀπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ τῆς ἀγάπης ἐπήγαγε καὶ ὁ διάλογος τὸν ὅποιον ἤνοιξε ὁ Ἐθναγόρας μὲ τὴν κεφαλὴν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, τὸν Ἐπίσκοπον τῆς Ρώμης, ὅπως εἶναι ὁ πρῶτος καὶ παλαιὸς αὐτοῦ τίτλος. Καὶ εἶδομεν οὕτως τὸν ἀρχηγὸν τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας νὰ ἐπισκέπτεται τὸ ταπεινὸν καὶ πτωχικὸν Φανάρι καὶ συνάμα νὰ προστρέχῃ εἰς

τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας ἵνα προσευχηθῇ. Ὁ Ἀθηναγόρας ἐξ ἄλλου, ὡς παναρχαία καὶ βιβλική φυσιογνωμία, γίνεται δεκτὸς μὲ ἐνθουσιασμόν ἀπὸ τὰ πλήθη τῆς Ρώμης εἰς τὸ Βατικανόν, εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Ἁγίου Πέτρου. Τὸ γεγονός τοῦτο συνεκίνησε τὰ μέγιστα τὴν Ὀρθοδοξίαν, ἐξηρέθισε ὅμως τὴν κακοδοξίαν, ἣ ὁποία καὶ παρηρμήνευσε τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης τοῦ Ἀθηναγόρου καὶ μετεκίνησε τὸ νόημά του εἰς τὴν λεγομένην («Ἐνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν»).

Ὁ Ἀθηναγόρας ἐξήτει τὴν ἐν Χριστῷ ἐνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν Χριστιανῶν, ἣ ὁποία ἐγκεῖται εἰς τὴν ἀγάπην μεταξὺ των καὶ δὲν ἦτο τόσον ἀφελῆς νὰ ζητῇ τὴν («Ἐνωσιν»), διότι ἐγνώριζε κάλλιστα τὴν ἱστορικὴν διαδικασίαν, ἣ ὁποία διεμόρφωσε τὴν Ἀνατολικὴν καὶ τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν εἰς δύο ἀνεξάρτητα ἱστορικὰ σώματα, τὰ ὁποῖα, ὅσα κοινὰ σημεῖα καὶ ἂν ἔχουν, χωρίζονται ἀπὸ διαφορὰς τόσον εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς διοικήσεως καὶ τῆς ἱεραρχίας ὅσον καὶ εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῶν τύπων τῆς λατρείας καὶ τέλος εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ δόγματος. Ὁ Ἀθηναγόρας, τολμῶ νὰ εἶπω, δίχως νὰ εἶναι βαθὺς θεολόγος, ἐγνώριζε πάντα ταῦτα καλῶς καὶ ἀκριβῶς καί, ἐπειδὴ τὰ ἐγνώριζε, ἐπροχώρησε κατ' ἐθεῖαν εἰς τὴν πηγὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἰς τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην γενικῶς, ὅπου ἀναβλύζει τὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης. Τί Χριστιανοὶ εἶμεθα, μοῦ εἶπε, πρὸ εικοσαετίας, ὅταν εἶχα τὸ προνόμιον νὰ εὐρίσκωμαι ἐπὶ ἓνα μῆνα πλησίον του εἰς τὴν Βασιλεύουσαν, προσκεκλημένος ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ὑπηκόους, νὰ συμμετέχω ὡς σύνδειπνος εἰς τὴν λιτὴν Πατριαρχικὴν τράπεζαν τοῦ Φαναρίου, τί Χριστιανοὶ εἶμεθα, ἂν δὲν ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους; Ἦδη εἰς τὸν πρῶτον διάλογον τὸν ὁποῖον εἶχα μαζί του τὸν ἠρώτησα: Πῶς θὰ ἀρχίσῃ ἡ συνεννόησις μὲ τὸν Ἐπίσκοπον Ρώμης, ὁ ὁποῖος ἱστορικῶς ἔχει τόσους τίτλους, ἀκόμη καὶ κοσμικοὺς, καὶ περιβάλλεται ἀπὸ τόσους τύπους; Καὶ μοῦ ἀπήντησεν τότε ὁ Ἀθηναγόρας περίπου τὰ ἐξῆς: Θὰ τοῦ γράψω, θὰ τὸν προσφωνήσω ἀδελφὸν ἐν Χριστῷ καὶ θὰ τοῦ προτείνω νὰ ἐκκινήσῃ ἐκεῖνος ἀπὸ τὴν Ρώμην τὴν παλαιὰν καὶ ἐγὼ ἀπὸ τὴν Νέαν Ρώμην, τὴν Βασιλεύουσαν, καὶ εἰς τὸ μέσον τοῦ δρόμου θὰ συναντηθῶμεν, θὰ ἀνταλλάξωμεν ὡς Χριστιανοὶ ἀσπασμόν καὶ θὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῆς ἀνάγκης νὰ ἀποκατασταθῇ ἡ ἀγάπη μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Γνωρίζω ὅτι θὰ ἐγερθῇ θόρυβος καὶ ἴσως θύελλα ἐναντίον μου, ἀλλὰ ἡ ἀγάπη δὲν πρέπει νὰ φοβῆται τίποτε, διότι εἶναι πανίσχυρος καὶ διότι αὐτὴ εἶναι ἡ οὐσία τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐδειξε τότε ὁ Πατριάρχης τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ καὶ μοῦ εἶπεν: Ἴδου ὁ Κύριος τῆς ἀγάπης, ὁ ὁποῖος συνεχῶς μᾶς καλεῖ νὰ ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ὁ θόρυβος θὰ γίνῃ ἀπὸ τοὺς φανατικούς, ἣ Οἰκουμένη ὅμως καὶ εἰδικῶς τὸ πλήρωμα τῆς Ὀρθοδοξίας θὰ δεχθῇ μὲ τὴν ψυχὴν τῆς τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν.

Ὁ Ἀθηναγόρας εἰς τὴν ἀγάπην ὑπῆρξεν μέγας καὶ ὅπως αἱ πανάρχαιαι δρυεὶς τῶν ὀρέων τῆς ἐλληνικῆς γῆς ἀνθίστανται εἰς τοὺς ἀνέμους καὶ τὰς θυέλλας, ἔτσι καὶ αὐτὸς ὡς Δωδωναία δρυὶς δὲν ἐφοβεῖτο τοὺς ὀλίγους φανατικούς, τοὺς κακοδόξους, οἱ ὅποιοι ἐγνώριζε ὅτι θὰ τὸν κατηγορήσουν ὡς ἐξερχόμενον ἀπὸ τὰ πανάρχαια τεῖχη τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἡ ἀφοβία του ὅμως καὶ ἡ μεγαλωσύνη του ἐστηρίζοντο ἀκριβῶς εἰς τοῦτο, ὅτι δίχως νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὰ πανάρχαια τεῖχη τῆς Ὁρθοδοξίας ἐκήρυξε τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐζήτησε τὴν ἐνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν Χριστῷ. Καὶ τέλος ἐπροχώρησε εἰς τὴν ἄρσιν τοῦ ἀναθέματος τὸ ὅποιον ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἐχώριζε τὴν Ἀνατολικὴν καὶ τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν. Ὁ Ἀθηναγόρας ἦτο ὑπεράνω ὅλων τῶν τυπικῶν διαδικασιῶν καὶ διαβουλεύσεων, αἱ ὅποια φέρουν τὸ ὄνομα Οἰκουμενικῆ Κλήσεως ἢ Ἐνωσις Ἐκκλησιῶν, καὶ τοῦτο διότι ἦτο μέγας ἐκκλησιαστικὸς ἡγέτης καὶ ὁ λόγος του δὲν ἦτο ἐσπαργανωμένος εἰς τύπους ἀλλὰ ἐξήρχετο ὀλόθερμος καὶ ὀλόγυμος ἀπὸ τὸ στόμα του καὶ εἰσῆρχετο κατ' εὐθειαν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ποιμνίου του, τὸ ὅποιον εἶναι διεσπασμένον εἰς ὅλην τὴν Οἰκουμένην, διότι πράγματι εἰς ὅλην τὴν Οἰκουμένην ὑπάρχον Ὁρθόδοξοι. Καὶ ὁ λόγος του αὐτὸς ὁ ἔνθερος ἀπὸ ἀγάπην, ἐσαγήνευε καὶ ἔπειθε. Εἶδα πιστοὺς νὰ δακρῦζον ἀπὸ τὰ ἔνθερα λόγια ἀγάπης τοῦ Ἀθηναγόρου.

Δύναμαι μὲ πολλὴν μετριοφροσύνην νὰ εἶπω, διότι δὲν εἶμαι ἱστορικὸς τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι γνωρίζω καλῶς τὰ μεγάλα ἀναστήματα, τὰ ὅποια ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου τοῦ Ναζιανζηνοῦ καὶ τοῦ Χρυσόστομου, Ἐπισκόπων ἀμφοτέρων τῆς Βασιλεουσῆς, ἐλάμπρυναν τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον, ἄλλοι διὰ τῶν πνευματικῶν αὐτῶν ἀγώνων καὶ ἄλλοι διὰ τοῦ μαρτυρίου αὐτῶν, διότι πάντοτε σχεδὸν ἡ πνευματικὴ λάμψις καὶ ἡ ὑπεροχὴ συνοδεύονται, εἴτε ἀπὸ σωματικὸν εἴτε ἀπὸ ψυχικὸν μαρτύριον εἴτε καὶ ἀπὸ τὰ δύο συνάμα, ὅπως συνέβη μὲ τὸν Ἰωάννην Χρυσόστομον, ὁ ὁποῖος ὑπέκλυεν εἰς τὰς κακονχίας τῆς ἐξορίας. Εἰς τὰ ἀναστήματα αὐτὰ εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ κατατάξουν τὸν Ἀθηναγόραν ἢ ἱστορία καὶ ἢ μνήμη.

Ὅταν πρὸ εἰκοσαετίας εὐρέθην ἐνώπιον τοῦ Ἀθηναγόρου εἰς τὸ Φανάρι καὶ εἶδον ἐκ τοῦ σύνεγγυς πῶς διάγει ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, εἰς πόσον στενὰ ὄρια ἐκινεῖτο ὁ μέγας αὐτὸς ἐκκλησιαστικὸς ἡγέτης, ὁ ὁποῖος ἀντήλλαξε τὴν ἀπόλυτον ἐλευθερίαν κινήσεως ὡς ἀρχιεπίσκοπος Βορείου καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς μὲ τὴν στενὴν ἀτραπὸν τοῦ Φαναρίου καὶ τοὺς σκληροὺς περιορισμοὺς πὸν ἐπέβαλε εἰς αὐτὸν τὸ περιβάλλον, ἐτόλμησα νὰ τοῦ εἶπω : «Παναγιώτατε, σὰς βλέπω ἐδῶ ὡς Προμηθεῖα Δεσμώτην». Ἐπηκολούθησε σιωπὴ καὶ ἔπειτα, μὲ φωνὴν σθεναρὰν καὶ μὲ βλέμμα λάμπον ἀπὸ χριστιανικὸν φῶς, τὸ ὅποιον ὑπεβάσταξεν ἢ καρτερία αἰώνων, ἢ καρτερία τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Γένους, μοῦ ἀπήντησεν : «Δεσμώτης ναί, ἀλλὰ καὶ Προμηθεύς ! Ὁ Στανρὸς τοῦ Κυρίου εἶναι ἢ μοῖρα μας

καὶ τὸν Σταυρὸν αὐτὸν θὰ τὸν φέρωμεν μέχρι τοῦ Γολγοθᾶ, ὅπως καὶ τόσοι Πατέρες πρὸ ἡμῶν, τῶν ὁποίων ἐγὼ δὲν εἶμαι ἄξιος νὰ λύσω τοὺς ἱμάντας τῶν ὑποδημάτων των».

Ἐγνώριζα τὸν Ἀθηναγόρα ἀπὸ μαθητῆς. Ἐκεῖνος ἦτο διάκονος τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μελετίου Μεταξάκη καὶ ἐγὼ μαθητῆς τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, τὴν ὁποίαν ὁ Μελέτιος ἐπεσκεπέτετο συχνά, διότι συνεδέετο διὰ φιλίας μὲ τὸν διευθυντὴν τῆς Σχολῆς καὶ καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Χρυσόστομον Παπαδόπουλον. Ἐχω διατηρήσει ζωηρὰν εἰς τὴν μνήμην μου τὴν εἰκόνα καὶ παράστασιν τῶν τριῶν αὐτῶν μορφῶν καὶ ἰδίως κρατῶ εἰς τὴν μνήμην μου τὴν εἰκόνα τοῦ βλέμματος τοῦ καθενός. Τὸ βλέμμα τοῦ Μελετίου ἦτο διαπεραστικὸν καὶ ὀξὺ ὡς τρύπανον καὶ ἀποφασιστικόν, τὸ βλέμμα τοῦ Χρυσοστόμου ἦτο ἄβρον, βελούδιον καὶ ἐλαφρῶς μελαγχολικόν, τὸ βλέμμα τέλος τοῦ νεαροῦ διακόνου καὶ εὐθυτενοῦς ὡς κυπαρίσσου ἦτο ζωηρότατα λαμπρὸν, ὕγρον καὶ γλυκύ. Ὅταν μοῦ εἶπε τὰ λόγια αὐτὰ ὁ Ἀθηναγόρας, ὅτι ὁ Σταυρὸς τοῦ Κυρίου εἶναι ἡ μοῖρα μας, τότε ἡ λάμψις, ἡ ὕγρότης καὶ ἡ γλυκύτης τῶν ὀφθαλμῶν του ἔγιναν ἓνα λαμπρὸν κρᾶμα, τὸ ὁποῖον ἀπεσπᾶσθη ἀπὸ τοὺς βολβούς ὡς κρυστάλλινον δάκρυ καὶ ἐχύθη εἰς τὰς παρειάς του. Μὲ εἶδε τότε βαθύτατα συγκινημένον καὶ εἶπεν : « Ἀντήλλαξα τὴν ἄνεσιν καὶ τὴν ἐλευθερίαν μὲ τὴν στενὴν ἀτραπὸν τοῦ Φαναρίου, διότι πιστεύω ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς διέρχονται περίοδον παθῶν καὶ ἡ περίοδος τῶν παθῶν ἀπαιτεῖ καρτερίαν, ὑπομονὴν καὶ μαρτύριον. Ἡ παλαιὰ αἴγλη δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ ὑπάρχει ἡ ἀλήθεια, ἡ ὁποία δὲν ἀποθνήσκει ποτέ. Ἡ παραβολὴ τοῦ σπορέως συμβολίζει τὴν τύχην τῆς ἀληθείας εἰς τὴν ἱστορίαν».

Δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὸν νὰ ἐπαναλάβω ἐδῶ τοὺς διαλόγους, τοὺς ὁποίους εἶχα τὸ προνόμιον νὰ ἀνοίγω μὲ τὸν μέγαν ἐκκλησιαστικὸν ἠγέτην διὰ λόγους οὐσιαστικούς, καθαρούς, ἀναζητοῦντας μόνον τὴν ἀλήθειαν καὶ ἐλευθέρους ἀπὸ μίση καὶ πάθη θρησκευτικά, ἐθνικὰ καὶ κοινωνικά. Εἶχεν ἤδη ἀπὸ τότε ὁ Ἀθηναγόρας ὡς Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἀνοίξει διάλογον μὲ τὸν Πατριάρχην τῆς Μόσχας, ὁ ὁποῖος εἰς ἀπάντησιν, σεβόμενος καὶ τηρῶν ὄλους τοὺς καθιερωμένους κατὰ παράδοσιν τῶν αἰώνων τύπους, ἀνεγνώριζε τὰ πρεσβεῖα καὶ τὰ πρωτεῖα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου. Ἡ Οἰκουμενικότης τοῦ Θρόνου τῆς Βασιλευούσης, μοῦ εἶπε τότε ὁ Ἀθηναγόρας, δὲν εἶναι ἀπλὸς τύπος ἀλλὰ καὶ οὐσία καὶ αὐτὴν τὴν οὐσίαν ἤλθα ἐδῶ νὰ φέρω εἰς φῶς καὶ νὰ τὴν ὑψηρετήσω. Ἡ οἰκουμενικὴ ἰδέα εἶναι δι' ἡμᾶς ἡ μεγάλη ἰδέα τόσον τῆς Ὁρθοδοξίας ὅσον καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Εἶχα ἤδη κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς Κατοχῆς γράψει καὶ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ τόπου δημοσιεύσει μελέτην, ἡ ὁποία διεπνέετο ἀπὸ τὴν Οἰκουμεικότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ συνεπῶς ἡ χαρὰ μου ἦτο μεγάλη, ὅταν ἤκουσα

ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ Πατριάρχου τὸ δόγμα τῆς Οἰκουμεικότητος ὄχι μόνον τῆς Ὁρθοδοξίας ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Κατὰ τὴν μηνιαίαν παραμονὴν μου εἰς τὴν Πόλιν ἔδωκα τέσσαρας διαλέξεις, μίαν κάθε ἐβδομάδα, εἰς τὴν Ἑνωσιν τῶν Ἑλλήνων Ὑπηκόων, οἱ ὅποιοι ἦσαν τότε περίπου εἴκοσιν χιλιάδες, οἱ δὲ Ἑλληνες Τοῦρκοι ὑπήκοοι ἦσαν ἐβδομήκοντα χιλιάδες. Εἰς κάποιον διάλογόν μας ὁ Πατριάρχης μοῦ εἶπεν: «Αἱ χιλιάδες αὐτὰ πρέπει νὰ διπλασιασθοῦν». Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐχρησιμοποίησα τὸν χρόνον μου διὰ νὰ μελετήσω ὅλα τὰ μνημεῖα τῆς Βασιλευούσης, οἱ δὲ Ἑλληνες ὑπήκοοι ἔθεσαν εἰς τὴν διάθεσίν μου ὅλα τὰ μέσα πρὸς τοῦτο. Μὲ ἄσβεστον δίψαν καὶ ἐνθουσιασμόν ἀλλὰ καὶ μὲ ὑποβόσκουσαν εἰς τὴν ψυχὴν μου βαθυτάτην θλίψιν ἐγνώρισα τὰ ἐρεῖπια τοῦ μεγαλείου τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Παρεκάλεσα διὰ τηλεγραφημάτων μου πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας τῆς Τουρκίας νὰ μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ εἰσέλθω εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, ὄχι διὰ τῆς πλαγίας εἰσόδου ἀλλὰ διὰ τῆς Μεγάλης Πύλης, πρῶγμα τὸ ὅποιον μοῦ εἶχεν ἀρνηθῆ ὁ ὑπεύθυνος ἀρχαιολόγος εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ὁποίου ὑπήγετο ἡ Ἁγία Σοφία ὡς μουσεῖον καὶ τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας τῆς Τουρκίας ἔδωκε τὴν συγκατάθεσίν του εἰς τὸ αἴτημά μου τοῦτο. Ὄταν τὴν ἐπομένην κατὰ τὸ δεῖπνον περιέγραφα εἰς τὸν Ἀθηναγόραν τὰ συγκλονιστικὰ συναισθήματα, τὰ ὅποια ἐδοκίμασα κατὰ τὴν εἴσοδόν μου εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, εἰσελθὼν διὰ τῆς Μεγάλης Πύλης καὶ διελθὼν διὰ τοῦ ἔξω καὶ ἔσω νάρθηκος, ὅπου αἱ τρεῖς ἐξωτερικαὶ πύλαι εἰς τὸν πρῶτον νάρθηκα γίνονται πέντε καὶ εἰς τὸν δεύτερον γίνονται ἑνέα, ὅταν λέγω τοῦ περιέγραφα τὸ ὅλον ὄραμα τοῦ αἰσθητοῦ αὐτοῦ μεγαλείου, εἶδα καὶ πάλιν τὴν λάμπριν, τὴν ὑγρότητα καὶ τὴν γλυκύτητα τῶν ὀφθαλμῶν του νὰ μείγνυνται εἰς κρυστάλλινον δάκρυ τὸ ὅποιον νὰ ρέῃ εἰς τὰς παρειάς του. Καὶ ὅταν μίαν ἄλλην ἐσπέραν ἀνέφερα εἰς τὸν Πατριάρχην ὅτι εἶχα ἐπισκεφθῆ χριστιανικὸν ναὸν μεταβεβλημένον κατὰ τὸ ἥμισυ εἰς στάβλον χοίρων καὶ κατὰ τὸ ἕτερον ἥμισυ πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ ἱεροῦ μεταβεβλημένον εἰς ρυπαρὰν κατοικίαν ἀθιγγάνων, εἶδα τὸ πρόσωπόν του νὰ γίνεται αἴφνης κατάχλωμον καὶ νὰ τὸ περιβάλλῃ ἡ σιωπὴ τοῦ θανάτου, τὴν ὁποίαν μετ' ὀλίγον διέκοψε μία φωνὴ ἀναδυομένη ἐκ βαθέων, καὶ ἡ ὁποία μοῦ εἶπεν: «Αὐτὸς εἶναι ὁ Σταυρὸς τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ βαστάσωμεν καὶ νὰ φέρωμεν καὶ δι' αὐτὸ ἠλθामεν ἐδῶ, διότι τὰ ἁγιάσματα στερεοῦν δίχως πίστιν. Ἐδῶ δὲν ὑπάρχουν δάφναι καὶ δόξα, ἐδῶ ὑπάρχει τὸ μαρτύριον».

Ἐμυδρὰν εἰκόνα τοῦ ἐσωτερικοῦ μαρτυρίου καὶ τοῦ Σταυροῦ τὸν ὁποῖον ἐβάσταζεν ὁ Ἀθηναγόρας ἴσως δύναται νὰ δώσῃ ἡ προσωπικὴ μου ἐμπειρία ἀπὸ τὴν μηνιαίαν μου παραμονὴν εἰς τὴν Βασιλεύουσαν ἢ μᾶλλον τὸ προσωπικόν μου πάθημα. Κατεχόμενος ἀπὸ τὴν δίψαν νὰ γνωρίσω ἐντὸς ὀλίγων ἐβδομάδων ὅλα τὰ

μνημεῖα καὶ τὰ ἐρείπια τῆς Βασιλευούσης, ἀπὸ τὰ τείχη, τὰ ὅποια τὴν περιβάλλουν καὶ τὰ ὅποια ὀμιλοῦν τὴν μελαγχολικὴν γλῶσσαν τῶν αἰῶνων, ὡς τὰ ὑπόγεια ὑδραγωγεῖα τὰ ὅποια λάμπουν ἀκόμη ἀπὸ τὴν καλλιτεχνίαν καὶ θαμπόνοον τοὺς ὀφθαλμούς, ἦτο φυσικὸν ἢ ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα μου νὰ κινουῖνται ἀπὸ τὴν κατάπληξιν καὶ τὸ θάμπος πρὸς τὴν κατάθλιψιν καὶ τὸ πένθος. Ἡ καθημερινὴ αὐτὴ μετάπτωσις ἀπὸ τὴν κατάστασιν τοῦ θαυμασμοῦ εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ πένθους — καὶ τὰ συναισθήματα αὐτὰ τὰ δοκιμάζει κανεὶς συγχρόνως, ὅταν ἐπισκέπτεται οἰονδήποτε μνημεῖον τῆς Βασιλευούσης — με ὠδήγησε ἓνα βράδυ κατὰ τὴν ὥραν τοῦ δείπνου εἰς τὴν Πατριαρχικὴν τράπεζαν ἀποτόμως εἰς μίαν ὑπερκόπωσιν ἢ μᾶλλον κατάρρευσιν τῶν δυνάμεών μου. Ὁ Ἴθηνναγόρας ἐκάλεσε ἀμέσως τὸν προσωπικὸν του ἰατρόν, ὁ ὁποῖος ἐκτὸς τῆς ἄλλης θεραπείας μου συνέστησε νὰ μείνω κλινήρης ἐπὶ τριήμερον. Τὸ προσωπικὸν τοῦτο πάθημα ἐνὸς ἐπισκέπτου τῆς Βασιλευούσης δίδει ἀμυδρὰν μόνον εἰκόνα τοῦ ἐσωτερικοῦ μαρτυρίον ἐνὸς πνευματικοῦ ποιμένος μεγαλοφυοῦς, ὁ ὁποῖος ἀντήλλαξε τοὺς ἐλευθέρους δρόμους τῆς μεγαλυτέρας δημοκρατίας τοῦ κόσμου, ὅπου ἦτο ἀρχιεπίσκοπος, με τὴν στενὴν ἀτραπὸν τοῦ Φαναρίου καὶ ὁ ὁποῖος δὲν ἐβάσταζε μόνον τὸν Σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς ὤμους του ἀλλὰ ὑπέμενε καρτερικῶς, δίχως νὰ δύναται νὰ ὀμιλήσῃ, καὶ τὰς κακολογίας ὄλων ἐκείνων τῶν κακοδόξων, οἱ ὁποῖοι ἐθεώρουν ἑαυτοὺς προστάτας τῆς Ὁρθοδοξίας. Τὴν τετάρτην ἡμέραν ἀπὸ τὸ βράδυ ἐκεῖνο τῆς ἀποτόμου ἀσθενείας μου ὁ Ἴθηνναγόρας με εἰδοποίησε ὅτι θὰ ἦρχετο κατὰ τὰς τέσσαρας τὸ ἀπόγευμα εἰς τὸ ξενοδοχεῖον «Πέραν Παλάς» καί, ἂν αἱ δυνάμεις μου μοῦ τὸ ἐπέτρεπαν, θὰ με παρελάμβανεν εἰς τὸ αὐτοκίνητόν του δι' ἓνα περίπατον ἔξωθεν τῆς Βασιλευούσης. Ὅταν κατέφθασεν ὁ Πατριάρχης καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸ δωμάτιόν μου, Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι ὑπάλληλοι τοῦ ξενοδοχείου ἀνεστατώθησαν, ὅπως διεπίστωσα ὅταν ἐξῆλθον μετὰ τοῦ Πατριάρχου, πρὸς τὸν ὁποῖον ὅλοι προσέτρεχον ἵνα ἐκφράσουν τὸν σεβασμὸν των. «Κατήργησα τὸ πρωτόκολλον» μοῦ εἶπε, «καὶ θὰ ἀκούσω πάλιν πολλὰ, ἀλλὰ δὲν πειράζει, ἔπρεπε νὰ ἔλθω». Ὁ Πατριάρχης ἔδωκεν ἐντολὴν εἰς τὸν ὀδηγὸν ποίαν κατεύθυνσιν νὰ λάβῃ καὶ ἔπειτα ἀπὸ διαδρομὴν τριῶν τετάρτων τῆς ὥρας εὔρεθημεν εἰς ἔρημον ἐξοχικὸν ὕψωμα πρὸς βορρᾶν τῆς Βασιλευούσης, ὅπουθεν ἢ θεὰ πρὸς αὐτὴν καὶ τὸν Βόσπορον ἦτο θεσπεσία. Κατήλθομεν τοῦ αὐτοκινήτου καὶ ἐβαδίσαμεν ἐπὶ δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας πρὸς κορυφὴν λόφου, ὅπου ἡ ὥρα ἦτο περὶ πεντέμισση τὸ ἀπόγευμα, τέλη Ἰανουαρίου. Τὰ χρώματα πρὸς τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἀλλὰ σχεδὸν καὶ εἰς ὄλον τὸν ὀρίζοντα διεσκορπίζοντο ἀπὸ τὸν Θεῖκον σκηνοθέτην καὶ διεσταυρώνοντο πρὸς ἄλληλα, ἀμφισβητοῦντα τὸ ἓνα τὴν θέσιν τοῦ ἄλλου, εἰς τρόπον ὥστε νὰ βλέπῃ κανεὶς μίαν μέθην χρωμάτων ἀπίθανον, ἐνθυμίζουσαν ὅμως τὴν μέθην τῶν μεταφυσικῶν χρωμάτων τῶν μωσαϊκῶν τοῦ Ναοῦ τῆς

Μονῆς τῆς Χώρας ἢ τουρκιστὶ τοῦ Καχριέ Τζαμί. Ἀνεκάλεσα τότε εἰς τὴν μνήμην μου περιγραφὴν τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου εἰς τὸν Βόσπορον, τὴν ὁποίαν δίδει ὁ Νικόλαος Cusanus. Κατὰ τὸν ἀπόπλουν ἀπὸ τὴν Βασιλεύουσαν μετὰ διετῆ παραμονὴν εἰς αὐτὴν ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Πάπα διὰ τὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν ὁ Cusanus εἶδε τὴν θαυμασίαν αὐτὴν δύσιν, ὅπου ὄλαι αἱ ἀντιθέσεις τῶν χρωμάτων ἀπετέλουν μίαν ἐνότητα, καὶ τότε, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος, συνέλαβε τὴν κεντρικὴν ἰδέαν τοῦ συστήματός του, τὴν σύμπτωσιν τῶν ἀντιθέσεων, τὴν coincidentia oppositorum. Ὁ Cusanus ἔμαθε εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βασιλευούσης Ἑλληνικά, ἐσπούδασε τὸν Πλάτωνα καὶ ἔγραψε ὄλα του τὰ ἔργα εἰς μορφήν διαλόγου, ὑπῆρξε δὲ φίλος τοῦ Βησσαρίωνος, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς διαθήκης του ἀφήνει εἰς τὸν Cusanus ὠρισμένα ἑλληνικὰ βιβλία. Ὁ Ἀθηναγόρας συνεκινήθη βαθύτατα, ὅταν ἤκουσε ὅτι ὁ Cusanus συνέλαβε τὴν κεντρικὴν ἰδέαν τοῦ συστήματός του, τὴν σύμπτωσιν τῶν ἀντιθέσεων, εἰς μίαν παρομοίαν δύσιν τοῦ ἡλίου κατὰ τὸν ἀπόπλουν αὐτοῦ ἀπὸ τὴν Βασιλεύουσαν, ὀλίγον πρὸ τῆς Ἀλώσεως. Κατὰ τὴν στιγμὴν ὅμως αὐτὴν, καθ' ἣν ὁ Πατριάρχης καὶ ὁ συνομιλητὴς του ἦσαν διὰ μὲν τῶν ὀμμάτων παραδεδομένοι εἰς τὴν μέθην τῶν χρωμάτων τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, διὰ δὲ τῆς μνήμης εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν δόξαν τῆς Βασιλευούσης πρὸ τῆς Ἀλώσεως, αἴφνης ἀπὸ χαράδραν σχηματιζομένην μεταξὺ τοῦ λόφου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἰστάμεθα, καὶ ἐνὸς ἄλλου λόφου ἀπωτέρου εἶδαμεν ἕναν προβατάρην, ὁ ὁποῖος ἔβοσκε ἐκεῖ τὰ πρόβατά του, νὰ τρέχῃ πρὸς τὰ ἐπάνω, νὰ τρέχῃ δρομαίως πρὸς ἡμᾶς. Προσωπικῶς ὁμολογῶ ὅτι ἀνησύχησα καὶ ἠρώτησα τὸν Πατριάρχην: τί νὰ θέλῃ ἄραγε αὐτὸς ὁ βοσκός; Ὁ Πατριάρχης ἀτάραχος μοῦ εἶπε: «Περίμενε καὶ θὰ ἰδῆς». Ἐπειτα ἀπὸ ὀλίγα λεπτὰ κατέφθασε ἀσθμαίνων ὁ βοσκός, ἔπασσε κατὰ γῆς ἐνώπιον τοῦ Πατριάρχου, ἔπασσε μὲ τὰ δύο του χέρια τὰ κρᾶσπεδα τοῦ Πατριαρχικοῦ ράσου καὶ τὰ καταφιλοῦσε, προφέροντων λέξεις ἀκατανοήτους εἰς ἐμέ. Ὁ Πατριάρχης τότε ἔσκυψε, ἔβαλε τὸ χέρι του ἐπάνω εἰς τὸ κεφάλι τοῦ βοσκῶ, ἐπρόφερε καὶ ὁ ἴδιος ὠρισμένας ἀκατανοήτους δι' ἐμέ λέξεις — διότι ἦσαν τουρκικαὶ — καὶ ἔπειτα μοῦ εἶπεν: «Ὁ βοσκὸς αὐτὸς εἶναι Τοῦρκος. Αὐτὸ πὸν βλέπεις συμβαίνει σχεδὸν πάντοτε, ὅταν ἐξέρχωμαι εἰς περίπατον καὶ διὰ τοῦτο ἐξέρχομαι σπανιώτατα. Τοῦρκοι χωρικοὶ καὶ βοσκοί, ὅταν μὲ ἰδοῦν ἀπὸ μακριά, τρέχουν, γονατίζουν, πιάνουν τὰ ρᾶσα μου τὰ καταφιλοῦν καὶ περιμένουν νὰ τοὺς εὐλογήσω καὶ νὰ βάλω τὸ χέρι μου ἐπάνω εἰς τὸ κεφάλι τους».

★

Τέλος, τὸν λόγον ἔλαβεν ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Παναγ. Μπρατσιώτης, εἰπὼν τὰ ἑξῆς:

«Εἶχον τὴν εὐτυχίαν νὰ γνωρίσω προσωπικῶς τὸν ἀοίδιμον Οἰκουμενικὸν

Πατριάρχην Ἀθηναγόραν περὶ τὰ τέλη τοῦ 1922 καὶ δὴ εἰς τὰς παραμονὰς τῆς εἰς Ἱερῆα καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς Ἀρχιερεῖαν προχειρίσεώς του, καθ' ὃν χρόνον οὗτος διηκόνει εἰς τὸν Ἱ. Ναὸν τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης τῆς Πλάκας ὑπὸ τὸν ἀείμνηστον πρωθιερέα Μᾶρκον Τσακτάνην, ὁ δὲ ἔχων τὴν τιμὴν νὰ ὀμιλῇ σήμερον διηύθυνε τὸ ἐπίσημον δημοσιογραφικὸν ὄργανον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τὸν («Ἱερὸν Σύνδεσμον»), καὶ συνηντώμεθα ἐν τῷ γραφείῳ τοῦ περιοδικοῦ ἐκεῖνου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Φιλοθέης, ἀνταλλάσσοντες γνώμας διὰ τὴν ἀρθρογραφίαν τοῦ περιοδικοῦ εἰς ἡμέρας κρισίμους διὰ τὴν Ἐκκλησίαν μας κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐπαναστάσεως Πλαστήρα. Ἐξετίμησα ἕκτοτε τὸν ἄνδρα διὰ τε τὴν μόρφωσίν του καὶ τὴν σύνεσιν καὶ τὸν χαρακτήρᾶ του. Αἱ συναντήσεις μας ὅμως ἐκεῖναι δὲν διήρκεσαν ἐπὶ πολὺ διότι τότε, ἐπληρώθησαν ἑπτὰ κεναὶ ἐπισκοπικαὶ ἔδραι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ τῆς Κερκύρας, τὴν ὁποίαν κατέλαβε τότε ἐπαξίως ὁ Ἀθηναγόρας καὶ ἐποίμανε μετὰ πολλῆς συνέσεως καὶ ἀγάπης ἐπεκτεινομένης μέχρι καὶ τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ κλήρου τῆς πόλεως. Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ὁ ἀνὴρ οὗτος συμμετάσχει γενικῶν συνεδρίων τῆς γνωστῆς «Χριστιανικῆς Ἀδελφότητος Νέων» ἐν τῇ πόλει Ἐλσίνκι τῆς Φινλανδίας καὶ ἐν Κλήβελαντ. Ἐπίσης δὲ εἶχε συμμετάσχει ὡς ἐκπρόσωπος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς τὸ Ἀγγλικανικὸν Συνέδριον τοῦ Λάμπεθ τὸ 1930. Ταῦτα, μέχρι τῶν μέσων περὶ τοῦ 1930, ὅτε ἐξελέγη Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Βορείου καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς, τὴν ὁποίαν ἐπαρχίαν ἐποίμανεν ἐπὶ δέκα ὀκτὼ ὅλα ἔτη μετὰ συνέσεως καὶ πεφωτισμένης δραστηριότητος, ποιμνιον δηλαδὴ καλὸν μὲν, ἀλλὰ διατελοῦν ὑπὸ τὸν ἀντίκτυπον κομματικῶν πολιτικῶν ἐρίδων ἐν Ἑλλάδι τῆς ἐποχῆς ἐκεῖνης. Εἰργάσθη δὲ λαμπρῶς ὄχι μόνον πρὸς εἰρήνευσιν τοῦ ποιμνίου του, ἀλλὰ καὶ κοινωνικῶς καὶ μορφωτικῶς, ἰδρύσας, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ Θεολογικὴν Σχολὴν διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ ἐφημεριακοῦ του κλήρου, ἐπίσης δὲ καὶ τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου ἐν Garisson παρὰ τὴν Βοστώνην διὰ τὴν μόρφωσιν μαθητῶν Μέσης Ἐκπαιδεύσεως. Ἐπίσης δὲ ἰδρυσεν ἐκεῖ καὶ δημοσιογραφικὸν ὄργανον ἐκκλησιαστικὸν ὑπὸ τὸν τίτλον («Ὁρθόδοξος Παρατηρητής») (1934) συνεχιζόμενον μέχρι σήμερον. Ταῦτα μέχρι τοῦ τέλους τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1948, ὅτε ἐξελέγη ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ὑπὸ τὴν ὁποίαν ιδιότητα προέκειτο νὰ προσφέρῃ πολυτιμοτάτας ὑπηρεσίας ὄχι μόνον πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ Ἔθνος τὸ Ἑλληνικὸν καὶ ὅλην τὴν Ὁρθοδοξίαν. Σημειωθῆτω δὲ ὅτι, εἰς τὴν ὑψηλὴν ἐκείνην ἔδραν, τὴν Πρώτην τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀπεστάλη ὁ Ἀθηναγόρας διὰ τοῦ προσωπικοῦ ἀεροπλάνου τοῦ Προέδρου Τρούμαν.

Ἄλλ' ἀτυχῶς αἱ δυσμενέσταται περιστάσεις τῆς ἐποχῆς ἐκεῖνης τόσον τοῦ Ἑθνους ἡμῶν ὅσον καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου παρεκώλυσαν ὅπως ἴσχυε

τὸ μεγαλεπήβολον ἔργον τοῦ ὑπὲρ τοῦ τε ποιμνίου του καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἰδίᾳ πρὸς βελτίωσιν τῶν σχέσεων αὐτοῦ μετὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην ἐθνικὴν περίοδον τῶν τραγικῶν γεγονότων τῆς γνωστῆς ἐξεγέρσεως τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου, προβάντος κατὰ τὴν 6 καὶ 7 Σεπτεμβρίου τοῦ 1955 εἰς φοβερὰς λεηλασίας ὄχι μόνον οἰκιῶν καὶ καταστημάτων, ἀλλὰ καὶ πλείστων ἱερῶν ναῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς περιοχῆς αὐτῆς. Ὅμως καὶ πάντα ταῦτα δὲν ἠμπόδισαν τὸν ἄνδρα νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν πραγματοποιήσιν μεγάλων σχεδίων του διὰ τῆς διοργανώσεως σπουδαίας ἐσωτερικῆς ἱεραποστολῆς ἐν τῇ Ἀρχιεπισκοπῇ του, διὰ τῆς προαγωγῆς τῶν Μητροπόλεων Θυατείρων καὶ ἄλλων πόλεων τῆς τε Κεντρικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Αὐστραλίας. διὰ τῆς ἰδρύσεως μονίμου ἐπισκοπικῆς ἀντιπροσωπίας τοῦ Πατριαρχείου, ἐπίσης δὲ διὰ τῆς ἐπανιδρύσεως τοῦ Πατριαρχικοῦ τυπογραφείου καὶ τῆς ἐκδόσεως ἑβδομαδιαίου φύλλου τοῦ (« Ἀποστόλου Ἀνδρέου»). Ἦδη δὲ κατὰ τὸ ἔτος 1959 ἐπεχείρησεν ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας περιοδεῖαν, ἀνὰ τὰ Πατριαρχεῖα τῆς Μέσης Ἀνατολῆς καὶ δὴ καὶ τῆς Παλαιστίνης, ὅπου βραδύτερον δι' ἰδιατέρων συνεννοήσεων παρεσκευάσθη καὶ ἡ περίφημος συνάντησις του μετὰ τοῦ τότε Πάπα τῆς Ρώμης Παύλου τοῦ ΣΤ'.

Οὗτος πρὸς τοῖς ἄλλοις δ' ἐνέπνευσεν καὶ μετέσχε τῆς ὀργανώσεως τοῦ πανελληνίου καὶ παγκριστιανικοῦ ἑορτασμοῦ τῆς Χιλιετηρίδος τοῦ Ἁγίου Ὁρου, ἐκδώσας καὶ λαμπρὰν ἐγκύκλιον δημοσιευθεῖσαν καὶ ἐν τῷ περιοδικῷ «Νέα Ἐστία» τοῦ 1913 σελ. 2-3, γνωστὴν δὲ ἀσφαλῶς καὶ εἰς τὸν νῦν Πρόεδρον τῆς Ἀκαδημίας κ. Γρηγ. Κασιμάτην, Ὑπουργὸν τότε ὄντα ἐπὶ τῆς Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ τῶν Θρησκευμάτων. Ἐπίσης δ' ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἐκείνῃ ὁ ἐν λόγῳ Πατριάρχης ἐπεσκέφθη τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδιατέρως τὰς ἐπαρχίας τὰς εἰς αὐτὸν ὑπαγομένας ἄλλοτε, εἰργάσθη δὲ καὶ διὰ τὴν διεύρυνσιν ἐν γένει τοῦ ὀρίζοντος συμφώνως καὶ πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν χαρακτῆρα τοῦ Πατριαρχείου αὐτοῦ, ἐν δὲ τῇ ιδιότητι του ὡς Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, ἐτέθη ἐπικεφαλῆς τοῦ ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὁρει ἀρξαμένου ἑορτασμοῦ τῆς χιλιετηρίδος αὐτοῦ ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ τότε βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Παύλου, ὡς καὶ τῶν ἀρχηγῶν τῶν Ὀρθοδόξων, ἐπίσης δὲ καὶ ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν. Ἐπὶ δὲ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἐπεσκέφθη οὗτος, τὰς τε ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ παλαιὰς του ἐπαρχίας καὶ τὰς Ἀθήνας, ἐν τέλει δὲ τὴν ἰδιαιτέραν του πατρίδα, τὸ Βασιλικὸν τῆς Ἡπείρου.

Ἐπίσης δέ, ἐν τῇ εὐρύτῃ τῆς διανοίας του καὶ τῆς καρδίας του, ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας συνέσφιξε καὶ τὰς σχέσεις του μετὰ τῶν Μονοφυσικῶν καὶ ἄλλων παλαιῶν ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ δὴ καὶ μετὰ τοῦ Ἀγγλι-

καυοῦ Ἀρχιεπισκόπου τοῦ *Canterbury*, κ. *A. M. Ramsey*, καὶ μετ' αὐτοῦ τοῦ Βατικανοῦ, ἀνταλλάξας ἐπισκέψεις καὶ μετὰ τοῦ τότε Πάπα Πίου τοῦ ΣΤ'.

Τὸ δὲ σπουδαιότατον ἐπίτευγμά του ἦτο ἡ διὰ τῆς πρωτοβουλίας του καὶ τῆ οἰκονομικῆ ἐνισχύσει τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας πρόσκλησις τῶν τριῶν ἐν Ρόδῳ πανορθόδοξων συνδιασκέψεων, εἰς ἃς προσθετέα ἡ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐν Βελιγραδίῳ πανορθόδοξος συνδιάσκεψις, διὰ τῶν ὁποίων ἐνεργειῶν, πρὸς τοῖς ἄλλοις, παρεσκευάσθη ἐν συνεργασίᾳ καὶ μετὰ τῶν ἄλλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ὁ κατάλογος τῶν πρὸς συζήτησιν σπουδαιοτέρων θεολογικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων καὶ πρὸ παντὸς ἡ σύσφιγξις τῶν σχέσεων τῶν ἐπὶ μέρους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, διὰ τῆς ὁποίας, πρὸς τοῖς ἄλλοις, προήχθη καὶ ἡ ἰδέα τοῦ μεθοδικῶς καὶ βραδέως παρασκευαζομένου διαλόγου καὶ μετ' αὐτῆς τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Ἐν συνεχείᾳ δ' ἐμερίμνησε καὶ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοργανώσεως τοῦ ἀνὰ τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην ἑλληνικοῦ ποιμνίου διὰ τῆς ἰδρύσεως ἀρχιεπισκοπικῶν περιφερειῶν ἐν τε τῇ Βορείῳ καὶ τῇ Νοτίῳ Ἀμερικῇ ὡς καὶ ἐν Αὐστραλίᾳ καὶ Νέᾳ Ζηλανδίᾳ καὶ Ἰνδίαῖς, Καρελία, Ἰαπωνία, Ἑσθονία, Γεωργία, Φινλανδία καὶ Τσεχοσλοβακία. Εἰς ταῦτα δὲ πάντα προσετέθη καὶ ἡ σχετικὴ πρὸς τὰ ἀνωτέρω ἐν *Chambessy* τῆς Γενεύης ἴδρυσις τοῦ γνωστοῦ Ὁρθοδόξου Κέντρον.

Ἰδιαιτέρας δὲ μνείας τυγχάνει προκειμένου περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μετὰ τοῦ Βατικανοῦ καὶ ἡ ἀπὸ κοινοῦ ἔκδοσις τοῦ λεγομένου «Τόμου Ἀγάπης» (1971 σελ. 734), ἱκανοῦ τέκνον ἀμφοτέρων τῶν μεγάλων τούτων Ἐκκλησιῶν, στρεφομένου δὲ περὶ τὰ ἔτη 1958-70, μὲ τόπους ἐκδόσεως τὴν τε Ρώμην καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν).